De IJzer: een bewogen geschiedenis

In juni 2015 voer de milieuboot op de IJzer en dat betekent toch altijd een beetje spanning. Hevig regenweer kan de rivier immers in een onbevaarbare waterloop veranderen. Nochtans is de mens zeer vindingrijk om de natuurkrachten zo veel mogelijk in toom te houden. We nemen je even mee in het verhaal van de IJzer!

De IJzer ontspringt in Noord-Frankrijk en mondt 78 km verder uit in de Noordzee, via het sluizencomplex de Ganzenpoot in Nieuwpoort.

Voor het brongebied van de IJzer moeten we naar Noord-Frankrijk, ten westen van de stad Cassel. Daar heeft de stroom twee officiële bronnen, in Buisscheure en in Lederzele. Tot aan de landsgrens is de IJzer een grote, kronkelende beek. Naarmate er meer zijbeken uitmonden in de IJzer wordt de stroom breder en dieper. Vanaf Diksmuide tot aan de Ganzenpoot in Nieuwpoort stroomt ze verder tussen twee dijken.

De monding in de Noordzee wordt gevormd door een estuarium. Een estuarium is een trechtermonding van een stroom waarbij er zeewater landinwaarts dringt. Het zoete water van de waterloop geraakt vermengd met het zoute water van de zee, waardoor een overgang van zoet naar brak naar zout ontstaat. Dit levert een unieke habitat op met typische planten- en diersoorten. De mariene invloed reikt tot ongeveer 2 km landinwaarts.

Regenrivier

De IJzer is een typische laaglandrivier. Over zo'n twee derde van zijn lengte kent de IJzer nauwelijks verval. De natuurlijke waterpeilschommelingen worden dan ook hoofdzakelijk bepaald door de hoeveelheid neerslag en de breedte van de vallei. De IJzer vertoont grote debietveranderingen waardoor naburige gebieden waterrijk zijn en onderhevig aan overstromingen.
De winter- en de zomerbeddingen van de IJzer zijn heel verschillend van oppervlakte. In perioden met veel en langdurige neerslag of toevoer van smeltwater vertoont de stroom een brede winterbedding. De zomerbedding is veel smaller aangezien er in de zomer minder neerslag valt.

Ingrepen van de mens

Sinds lang is de IJzer geen natuurlijke waterloop meer. Door bedijkingen, kanalisatie en sluizen heeft de mens de IJzervallei erg naar zijn hand gezet. Op die manier wou men overstromingen van de IJzer bedwingen en bevaarbare routes naar de zee creëren.
Het water van de natuurlijke waterlopen in de buurt van de IJzer stroomafwaarts van Diksmuide komt door de indijking niet meer in de IJzer terecht. Al dat oppervlaktewater wordt verzameld in afwateringskanaaltjes en rechtstreeks naar de Ganzenpoot afgeleid.

Polders, broeken en getijden... het water beheersen

Polders en broeken zijn zeer drassige, laaggelegen gebieden op minder dan 5 m boven de zeespiegel. De bodem is vruchtbaar, maar verzadigd met water. Om landbouw mogelijk te maken,

werd een netwerk van grachten en kanalen gegraven en werden drainagebuizen aangelegd waardoor het bodemwater afgevoerd wordt naar de zee.

Tussen Haringe (Poperinge) en Diksmuide liggen vooral langs de onbedijkte rechteroever van de IJzer uitgestrekte weilanden, de IJzerbroeken. Ze beslaan ruim 4 000 ha weideland en behoren tot de natste gebieden. Bij sterke regenval kunnen duizenden hectaren onder water komen. Eeuwenlang werden de broeken door de boeren op een bijna natuurlijke manier gebruikt. De hoge waterstand liet slechts korte graasperioden toe en één hooibeurt per jaar.
De IJzerbroeken vormen een groot natuurgebied met een enorme rijkdom aan watervogels en bloemenrijke weiden.
Pompgemalen in de broeken zorgen ervoor dat het waterpeil op een bepaald niveau blijft. Ze pompen het water uit de broeken naar de IJzer.

Door de getijden op zee kan de IJzer niet altijd water afvoeren naar zee. In afwachting van laagtij kan het afstromende water van de IJzer tijdelijk worden verzameld in het waterspaarbekken in Nieuwpoort. Het sterk wijzigende waterpeil op dit bekken gedurende regenperioden bemoeilijkt de scheepvaart op de IJzer.

Met water vechten... WO I

De mens heeft gevochten tegen het water van de IJzer, maar het water van de IJzer werd ook ingezet als 'geheim wapen'. Toen de Duitse troepen tijdens de Eerste Wereldoorlog opgerukt waren tot aan de IJzer kwam de sluiswachter Karel Cogge op het idee om de IJzervallei en de polders rond de IJzer te laten overstromen om hen tegen te houden. Karel Cogge en zijn kompanen openden gedurende een aantal opeenvolgende nachten de sluisdeuren zodat de zee de IJzervlakte kon binnendringen. De Duitse soldaten trokken zich terug achter de IJzer. Vanaf dan werd de oorlog aan beide zijden van de IJzer gevoerd. De Belgische strijdkrachten hoopten op die manier de Duitse opmars naar de Noordzeehavens Duinkerke en Calais te verhinderen.
Bunkers en loopgraven langs de IJzer getuigen nog van de angstige dagen die onze grootvaders hier hebben meegemaakt. Als herdenking aan de Eerste Wereldoorlog vinden we nog vele monumenten terug.

De IJzertoren in Diksmuide - het belangrijkste monument ter nagedachtenis van de gesneuvelden van WO I - valt meteen op in het landschap.
De Dodengang is een reconstructie van het bovengrondse loopgravennetwerk uit de Eerste Wereldoorlog. De Duitsers zaten verschanst op de rechteroever, de geallieerden op de linkeroever. De soldaten leefden in de loopgraven.

Scheepvaart

Vanaf de 13de eeuw werd de IJzer een belangrijke scheepvaartroute voor de zuivel- en lakenhandel tussen Ieper, Diksmuide en Brugge. In de 16de eeuw waren er onder het bewind van Filips de Schone belangrijke kanaliseringswerken. Op het einde van de 19de eeuw werden in de achterhaven van Nieuwpoort 6 waterwegen samengebracht in een uniek sluizencomplex. In overeenstemming met de vorm wordt dit complex 'De Ganzenpoot' genoemd. Naast enkele kleine afwateringskanalen staan ook belangrijkere kanalen zoals het Kanaal Plassendale-Nieuwpoort, het Kanaal Veurne-Ambacht en het Kanaal Nieuwpoort-Duinkerke hier in verbinding met de IJzer.

Momenteel is er op de IJzer weinig beroepsvaart. De IJzer is vrij smal en ondiep, kent hier en daar een kronkelig verloop en vertoont schommelende debieten waardoor de rivier moeilijk bevaarbaar is voor vrachtschepen. Alleen kleine vrachtschepen tot 300 ton kunnen er varen.
Pleziervaart is de jongste jaren echter toegenomen. Het uitgestrekte, groene landschap rond de rivier en de inrichting van jachthavens bevorderen de recreatie op en langs het water.

De Ganzenpoot in Nieuwpoort:
1. Kanaal Plassendale-Nieuwpoort;
2. IJzer;
3. Kanaal Veurne-Ambacht;
4. Kanaal Nieuwpoort-Duinkerke (bron: google)

Waterkwaliteit

Ondanks de algemene verbetering van de waterkwaliteit in Vlaanderen is de waterkwaliteit van de IJzer nog steeds niet goed. Ook de soortenverscheidenheid aan vissen en andere waterorganismen is er matig. Vooral stroomopwaarts ontvangt de IJzer vervuild water van haar zijrivieren.
Net stroomafwaarts van het centrum van Diksmuide komt de laatste zijrivier in de IJzer uit. Het is de Handzamevaart, meteen ook haar meest vervuilde zijrivier. Verder stroomafwaarts zorgen grachten voor de afwatering van het gebied. Op deze manier vertoont de IJzer iets minder vervuiling tussen Diksmuide naar Nieuwpoort.

Recreatie

Het waterspaarbekken in Nieuwpoort speelt in de eerste plaats een belangrijke rol in het waterbeheer van de IJzer, maar biedt natuurlijk ook watersportplezier.
De oevers van de rivier werden natuurvriendelijk ingericht met meerdere paaiplaatsen voor vissen. Her en der langs de waterloop genieten hengelaars van de rustige omgeving terwijl hun dobber op het water drijft.
Het pad langs de rivier vormt een veilig fiets- en wandelpad, omgeven door waterrijke natuur met tal van watervogels.

Natuur

Viconiakleiputten
Op linkeroever tussen Stuivekenskerke en de IJzer bevinden zich de Viconiakleiputten. Dit natuurreservaat is 22 ha groot en staat vooral bekend voor haar grote vogelrijkdom. Vrij ondiepe plassen die ontstaan zijn door de ontginning van klei bieden een overwinteringsplaats, voedsel en nestgelegenheid aan tal van vogelsoorten.
In de buurt van het reservaat staat de Viconiakasteelhoeve, nu een vakantiehoeve. In de 12de en13de eeuw was dat de abdijhoeve van de Norbertijnen van Vicoigne in Raismes (Noord-Frankrijk). In de hoge bomen rond de hoeve broeden jaarlijks verscheidene blauwe reigers.

Paaiplaatsen
In het verleden werden de oevers van de IJzer rechtgetrokken en verstevigd om ze te beschermen voor de golfslag van voorbijvarende schepen. Hierdoor verdwenen de paaiplaatsen van de vissen.

Om de vissen opnieuw een kans te geven zich voort te planten werden kunstmatige paaiplaatsen ingericht. Langs de oevers van de IJzer zie je vaak een rij met palen waartussen wilgentakken geweven zijn. Achter deze palenrijen zijn ondiepe plassen ingericht waar vissen kunnen paaien zonder verstoring van boten. De waterplanten zorgen voor beschutting en voedsel voor de vissen. De hogere temperatuur in de ondiepe plassen en de geur van planten trekt de vissen aan. In perioden van sterke stroming na een hevige regenbui dienen de paaiplaatsen ook als schuil- en rustplaats. Dergelijke initiatieven dragen bij tot het behoud en de uitbreiding van het visbestand op de IJzer. Veel voorkomende vissen zijn paling, brasem, kolblei, giebel, karper, riviergrondel, blauwbandgrondel, rietvoorn, blankvoorn, baars, snoekbaars en bot. Desondanks blijft het visbestand op de IJzer matig.

Drinkwaterproductiecentrum en natuurreservaat 'De Blankaart'

Het natuurreservaat 'De Blankaart' in Woumen is door eeuwenlange turfwinning het laagst gelegen gebied in de IJzervallei. Hier wordt drinkwater geproduceerd uit oppervlaktewater. Het waterspaarbekken, een achthoek van meer dan 60 ha groot, voorziet het grootste deel van West-Vlaanderen van drinkwater. Door de lage ligging kan het gebied niet afwateren naar de IJzer. Het peil in het Blankaartbekken is afhankelijk van het pompgemaal ter hoogte van de Stenensluisvaart, met uitzondering van de perioden waarin de IJzer overstroomt.